

תשובות נוספות לרב האיי גאון

יוצאות לאור על-ידי יחזקאל דוד

מבוא

למורי פרופ' משה עסיס בהוקרה

להלן מתפרסמות מכתב יד פילדלפיה, דרופסי 121, שש תשובות שניתן ליחסן לרב האי. כתב היד כולל ארבעה דפים שלמים. לשתי התשובות הראשונות יש מקבילה חלקית בכתב יד TS G 2.84.¹ התשובה השלישית לא פורסמה עדיין. תשובות ד"ו פורסמו על ידי ש' אסף מכ"י TS Ar 18 (1).27.² כתב היד שפרסם ש' אסף דהוי בכמה מקומות וחסר במקומות רבים, שהושלמו בחלקן על פי שיקול הדעת. לעומת זאת כתב היד דלהלן שלם וכל אותיותיו ברורות. כתב יד דרופסי תואר בקצרה על ידי ב"צ הלפר.³ תשובה אחת ממנו פורסמה בתרגום עברי לראשונה על ידי ש' אסף ואחרי כן בידי מ' בן ששון.⁴ הקביעה שהתשובות הן לרה"ג נסמכת בעיקר על ראיות שהובאו בפרסומי הנ"ל שבקובץ על יד, יח. תחילה נעמוד על תוכן התשובות:

תשובה א: השואלים רוצים לדעת אם דין האישה שממנה עשרה אנשים לקבל את גיטה כדין שלוחי הולכה של הבעל. הגאון משיב שאם הכוונה לבעל, הרי דין שלוחים אלה כדין שליחי הולכה, שאם מסר הבעל את הגט לאחד מהם בינו לבינו, וחזר וביטל אותו, הרי הגט בטל. ואם הכוונה לאישה, הרי הדין הוא כדין עשרה אנשים שמינה אותם הבעל להוליך גט לאשתו, שאם אמר להם כולכם הוליכו – כולם מוליכים אותו, ואם מנה אותם, הדבר בספק והולכים להחמיר, ותקנת הדבר לכתחילה לומר: כל אחד מכם יוליך. והוא הדין כאן.

תשובה ב: דנה בסעודת אירוסין. הגאון מבהיר שסעודה זו נערכת על ידי אבי הארוסה לארוס, ושהיא אסורה בחול המועד מפני שאין מערבין שמחה בשמחה. והיא נקראת גם סעודת חתן. התשובה הזאת נזכרה בשערי שמחה לר' יצחק אבן גיאת, מהד' י"ד באמרערגער, פירטה תרכ"ב, ח"ב, עמ' יד, וכן בשו"ת הריב"ש, מהד' ד' מצגר, ירושלים תשנ"ג, עמ' שנא, סימן רס, אך הציטוטים של

* תודתי נתונה לפרופ' ע' פליישר על הערותיו הרבות ולפרופ' מ' עסיס על שהואיל לקרוא את ההעתקה של כתב היד והתרגום ולחקן שגיאות רבות שנפלו בו. אחריות הדברים דלהלן מוטלת עליי בלבד.

1 ראה י' דוד, 'מתשובות רב האי גאון', קבץ על-יד, יח (תשס"ה), עמ' 23–42.

2 ראה ש' אסף, תשובות הגאונים, ירושלים תש"ב, עמ' 105–109.

3 ראה ב"צ הלפר, 'עלים בליים', התקופה, כ (תרפ"ג), עמ' 261–284.

4 ראה ש' אסף, בתי הדין וסדריהם אחרי חתימת התלמוד, ירושלים תרפ"ד, עמ' 26 (התרגום של בן ציון הלפר); מ' בן ששון, 'הצעקה אל הציבור בבית הכנסת בארצות האסלאם בראשית ימי הביניים', כנסת עזרא (ספר היוכל לע' פליישר בעריכת ש' אליצור ואחרים), ירושלים תשנ"ה, עמ' 330.

התשובה אינם מדויקים. הם מוסרים את עיקרה של התשובה אבל מדייקים בהצגת השאלה בתרגום לעברית: 'ונשאל מרבינו האיי סעודת אירוסין שאסורה במועד [היא] שעושה אבי הארוסה לארוס או שעושה הארוס לאבי הארוסה'. המקורות התלמודיים הנזכרים בשו"ת אלו באים גם בתשובה שבכתב היד.

תשובה ג: בשאלה זו נתבקש הגאון להשיב אם צריך להשתדל להציל יהודי שהורה ברציחת יהודי אחר מעונש מוות שנגזר עליו על ידי הסולטאן. הגאון משיב שיש לעזור לו ככול האפשר: רק סנהדרין מוסמכת לגזור מוות על יהודי, ואף זאת רק בתנאים מיוחדים. בגולה אין להוציא אל הפועל גזר דין מוות ליהודי, אלא שדינו נמסר לשמים. דברי הגאון כאן מתאימים לדברי אביו רש"ג שהשיב: 'ההורג את הנפש בזמן הזה אין בדינו לעשות לו מאומה לא להורגו ולא לחובטו ולא להגלותו אלא לימנע ממנו שלא להתערב עמו ואסור להתפלל עמו ולהסתכל בדמותו שכן אמרו חכמים אסור להסתכל בדמות אדם רשע ופסול לכל עדות שבעולם'.⁵

תשובה ד מתייחסת לשאלה אם מותר לאפות מצה לפסח על ידי נכרי, ובאיזה אופן. רה"ג מורה שמותר לנכרי לאפות מצה לפסח בשביל ישראל ובלבד שיהיה יהודי משגיח עליו שלא תבוא העיסה לידי חימוץ. ש' אסף סבר שהתשובה הזאת אינה לרב האיי, מפני שרב שרירא ורב האיי גרסו במשנה: 'תפח',⁶ ואילו נוסח המשנה המצוטט בכתב היד הוא: 'תאפה'.⁷ גירסה זו מובאת משם רב האיי בערוך ערך 'לטש'. אבל יש בידנו עדות של רי"צ גיאת, שהיה בקי מאוד בספרות הגאונים, והזכיר את רה"ג עשרים ושש פעמים רק בהלכות פסחים, ולפיה 'והכי אמר רב האיי מצה שאפאה גוי בפני ישראל על [ידין] שמור כתקנה וכהלכתא מותר לישראל לאוכלה'.⁸ מובאה זו נראית כאילו נלקחה מנוסח כתב היד שלנו או ממה שעובד על פיו. רי"צ ג' הוסיף עוד הסבר של רה"ג למשנה בפסחים ג, ד והוא דומה להפליא למובא במקור שלפנינו:

והכי אמר רב האיי כדברי רבן גמליאל שלש נשים לשות כאחת בג' עיסות כל אחת ואחת לעצמה וכשגומרות אופות בתנור אחד וזו שוהה לזו כדי אפייתה וזו שנייה שוהה כדי אפיית ראשונה ושנייה וחכמים אין רואין דבריו אלא יתכן להיות שלש נשים עסוקות בשלש בציקות בעריבה אחת ובתנור אחד כל אחת ואחת לעצמה בלא שיהוי, אלא אחת לשה וכשמגעת לערוך ולקטף השנית לשה במקומה וכשמגעת לקטף עמדה הראשונה לאפות וישבה שלישית ללוש, נמצאו שלשתם כאח' באותה שעה עסוקות בג' בצקות: ראשונה אופה שניה מקטפת שלישית לשה.⁹

5 ראה ח"צ טריבש, אוצר הגאונים (להלן: אוצה"ג), סנהדרין, ירושלים תשכ"ז, סימן תפח, עמ' רכא.

6 ראה ב"מ לוין, אוצה"ג, פסחים, חלק הפירושים, סימן סה, עמ' 147.

7 ראה ש' אסף (לעיל הערה 2), עמ' 107, הערה 4.

8 ראה אוצה"ג (לעיל הערה 6), סימן קכא, עמ' 44. וראה גם טור, אר"ח, סימן תס.

9 שערי שמחה לרבינו יצחק אבן גיאת, פירטה תשכ"ב, מהד' י"ד באמבערגער, דף צה ע"א.

וידוע שרש"ג ורה"ג התיירו לכתחילה אפיית נכרי בפסח,¹⁰ בניגוד לרב אחאי גאון¹¹ ולר' שמעון קיירא ולגאונים אחרים שאסרו את אפיית הנכרי בפסח, או שהתירו רק בדיעבד.¹²

נראה אפוא שאין סיבה להפקיע את התשובה הזאת מחזקתו של רה"ג. תשובה ה: דנה בעיכוב תפילה כדי שהציבור ידון בין שני בעלי דין. הגאון מתיר לעכב את התפילה לזמן קצוב כדי לקבל סיוע מן הקהל, אבל אין למנוע את התפילה כליל. הגאון מוסיף שהמנהג אינו מוכר בבבל אלא בית דין עוסקים בכך ולא הציבור.

תשובה ו עוסקת במנהג שרווח במקום השואל לקרוא תהילים בעוד לילה עד זמן תפילת שחרית של שבת. כך נהגו בכל שבת, להוציא עשרת ימי תשובה ויום הכיפורים. ובא מי שהכריח אותם לעזוב מנהג זה וללמוד תלמוד משנה והלכות. הגאון נשאל אם מותר לעזוב את המנהג שהורגלו בו. מתשובה זו נשתמרו במקור שלנו רק שתי שורות, ואת החסר השלמנו מכתב היד שפרסם ש' אסף, שבו נשתמרו תשע שורות. תשובה זו קרובה בעניינה לתשובת רה"ג המובאת בתשובות הגאונים ליק, סימן פז: 'וששאלתם שיש בתי כנסיות שמתקבצים הצבור ואומרים פרשיות שבספר תהילים בשבת וביו"ט. ובר"ה ויוהכ"פ מוסיפין פרשיות, ועד שהצבור מזמרין וכו'.'¹³

סימני ההדרה:

[] תוספת

< > כתוב מעל השורה

« » מחוק במקור

השווה לכתב היד דפים 33-44. וראה גם שערי תשובה, סימן רצ מובא באוצה"ג, פסחים, סימן קנו, עמ' 62-63.

10 ראה ב"מ לרין, 'שאלות בני קירואן מר' שרירא ומר' האי', גנזי קדם, ה (תרצ"ד), עמ' 70: 'הולכך כד מנטרין ישראל מצה כהלכתה אפילו גוים התעסקו בה מתחלה ועד סוף בכל מקום שאין אוסר ובשימור ישראל אדם יוצא בה ידי חובתו'.

11 ראה שאילתות דרב אחאי גאון, ירושלים תשכ"א, שאילתא עו, עמ' נח.

12 ראה ספר הלכות גדולות, הלכות פסח, מהר" אור המזרח, ירושלים תשנ"ב, עמ' קעד; אוצה"ג, פסחים, סימנים קיט-קכ, עמ' 43-44.

13 ראה אוצה"ג, ברכות, חיפה תרפ"ח, סימן מא, עמ' 23.

התשובות

כ"י פילדלפיה, דרופטי 121

המקור הערבי:

דף 1א

- 1 (א) שלוחים לקבל לה גיטה מיד בעלה אנמא ינטר¹ פי מא סאלת
- 2 הל אלחכם פיהם מתל אלחכם פי שלוחי הבעל להולכה
- 3 אנמא יכון פי אן ילקאהם אלבעל באבטאל אלגט פאדא כאנת
- 4 אלמראה לא תטלק אלא בתסלם אל שליח ללגט פקד תבת לנא
- 5 פי עידי הולכה אמר רב נחמן הלכה כרבי בשתיהם
- 6 והו קולהם אמר לשנים תנו גט לאשתי יכול לבטל זה שלא
- 7 בפני זה וכדלך אדא קאל למא² לא תטלק אלמראה אלא בתסלמה
- 8 פהו מקאם קולה להא גט ששלחתי לך בטל לאן אצל גמיע
- 9 דלך הו קול אלמשנה האשה שאמרה התקב³ לי גטי צריכה
- 10 שתי כתי עדים שנים שאמרו³ בפנינו אמרה ושנים שיאמרו
- 11 בפנינו קיבל וקרע עלי מא פי דלך מן אלתחריר ובקי אלנטר
- 12 פי אלקול אלאכר אמר לעשרה תנו גט לאשתי אחד כותב
- 13 ושנים חותמין כולכם כתובו אחד כותב וכולם חותמין
- 14 לפיכך⁴ אחד מהם הרי הגט בטל פאמא אלמראה אדא
- 15 וכלת שלוחים לקבלה וקאלת להם כולכם קבלו גטי פלא מחאלה
- 16 אנהא אנמא תטלק בחצול אל גט פי ידי גמיעהם ואנמא
- 17 יוחתאג אן ינטר אדא לם תקול כולכם הל יגרונ מגרי
- 18 הולכה ואלנטר איבעיא להו מנה מאי ולם יצח אל גואב בל
- 19 יוכד באלאתקל פאמא מא יעמל בקצד פהו מתל מא קרר ראבא

דף 1ב

- 1 פי מא אתקין רב יהודה בגיטא דכולכם כתובו כל חד מינכון
- 2 חתומו כל תרין מנכון אובילו כל חד מינכון (ב) וסאלת סעודה

1 בכ"י T S G 2.48, שממנו פרסמתי את התשובה בקובץ על יד, יח (תשס"ה), עמ' 36 שורה 4: אלנטר.

2 בכ"י הנ"ל: למן.

3 בכ"י הנ"ל: שיאמרו.

4 בכ"י הנ"ל נוסף כאן: 'אם מת'.

- 3 אירוסין אלדי הי אסורה במועד הו מא יעמלהא אבי הארוסה
 4 לארוס או מא יעמלהא הארוס לאבי הארוסה פקד קאל בעץ'
 5 אלחכמים אן הדה הם הי חראם במועד יערפנא סיידנא אלוואגב
 6 פי דלך אלגואב קד וגדנא פי אלמשנה אן אלדעוה אלתי תעמל
 7 פי בית אלאחמא בעד אלאירוסין וידעא פיהא אלחתן סמית סעודת
 8 חתן והו קולהם השולח סבלונות לבית חמיו ושלח שם מאה
 9 מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בדינר אין נגבין לא אכל
 10 שם סעודת חתן הרי אילו ניגבין והי ממא גא פיה תא שמע
 11 דתונא דבי שמואל מארסין ואין כותבין ואין עושין סעודת
 12 אירוסין שמע מ'י'נה וקאלו איצ'א סעודת אירוסין רשות
 13 דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר מצוה ואמר רב חסדא מחלוקת
 14 בסעודה שנייה אבל בסעודה ראשונה דברי הכל מצוה
 15 ופי אלמשנה ולאכל סעודת אירוסין בבית חמיו (ג) וסאלת
 16 רגל שהדת עליה בינה אנהם כאנו רקוד פקאמו וגדוה
 17 ופי ידיה סכין וראובן מטרוח מקתול פקאלו לה מן קתלה
 18 הדא אלמקתול קאל להם אנא פאכד וסלם ללסלטאן וחצל פי

דף א2

- 1 אלסגן ולזמה אלקתל בדיני הגוים הל יגוז לבר ישראל אן
 2 יכלצה מן יד אלסלטאן או למא כאן מן הדה צפתה חכמה
 3 מן השמים שנמסר למלכות נבקיה עלי חאלה לאנא נחן
 4 לם נאדן בתסלימה ללסלטאן כל אבן אלמיית סלמה אליה
 5 יערפנא סיידנא אלחכם פי דלך אלגואב אנת אידך אללה
 6 תעלם אנה לא יגוז אלקתל למן וגב עליה אלא לסנדרין אתי
 7 להא צפאת מכצוצה ובעד אן יכון פיהא מחייבין ומזכין
 8 חתי לו אגתמעו כלהם עלי אלחיוב לא יגוז להם אלקתל פכיף
 9 יגב עלי הדא אלאנסאן אלקתל ואקרארה לא יותר פי דלך שיא
 10 לאן אלעמל בקול שני עדים ותעלם אן הדה אלשהאדה אל
 11 מדכורה לא תותר שיא ותעלם קולהם כיצד מאימין על
 12 עידי נפשות ואנהם ממא יקאל להם שמה תאמרו מאומד
 13 ומשמועה עד מפי עד מפי אדם נאמן שמענו ושריח
 14 כאיצד מאומד שמה כך ראיתם אדם שרץ אחר
 15 חבירו להרגו ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו ודם מטפטף
 16 והרוג מפרפר אם כך ראיתם לא ראיתם כלום ותעלם
 17 מא חכאה שמעון בן שטח פי דלך פלא יגוז למן יקדר עלי
 18 תכליץ הדא אלאנסן מן אלמלכות אן ימתנע מן דלך ואמא קולהם
 19 מי שנתחייב הריגה נמסר למלכות הו בפעל אללה תעלי בחית

דף ב2

- 1 בחית לם יתפק מן יקדר עלי כלאצה וקד עלמת אן פי אלגלות
- 2 מן תבת עליה אלקתל לא יקתל כל מא ימכן מן תכליצה יפעל
- 3 כמא פי אלתלמוד כיהא דבר חמא קטל נפשא אמ' ליה
- 4 ראש גלותא לרב אחא בר יעקב פוק עיין במילתיה או ודאי
- 5 קטל איכחייה אתו שהדי אשהידו ביה דודאי קטל פלם
- 6 יחכם עליה אמאתה אנה קתל אלא איכחייה פלמא גא מן
- 7 יתבת עלי אלשהוד מן יצ'עף שהאדתהם והו אלסרק ופי דלך
- 8 כֶּלֶף ר' מאיר ור' יוסי מֵדָה אלדרי תלטף לכלאצה ולולא דאך למא
- 9 קבל מנה מא תחמל ענה ודאך קולהם קם בר חמא נשקיה
- 10 אכראעיה וקבליה לאכרגיה דכוליהי שנייה (ד) וסאלת
- 11 קום גרת מן סנה בלדהם אנה קבל אלפסח יאתון בגוים
- 12 יכבוזון להם רקאק פי אלתנור והם יתולא⁵ «ען» עגנה להם
- 13 ויש' יקד אלנאר לכנה ליס ימכנו ישראל' מן אן תכן ידה פי
- 14 אלעגין ולא תזול מהמא הם יקרצוה תם אן קום מנהם
- 15 יעגנון תמנין ואזיד וכאנו יגדו לדלך ראוה כבירה פאתא
- 16 מן חרם דלך ואלזם כל אנסן יעמל פי דארה פבלג מן אלאמר
- 17 אן יעגנו פי אלדור אכתר מן הדא אלשיעור ובלג מן אמרהם
- 18 אנהם יעגנון ויקרצון וכדלך יקרון אלנאר ולחקהם מן
- 19 דלך תפריט כתיר אד לא יקומון בה מע תכלפהם באחואל

דף א3

- 1 אלעיד ומנהם מן לא תרא אן תדנו בשי בידהא ללא תצי'ע
- 2 זינתהא ואכרה אנהם גיר זריזין ולא בצירין בהדא אלכבו
- 3 ואלגוים פהו צנעתהם וען קליל יפרגון כתיר מן אלעגין יערפנא
- 4 סיידנא גאון זצ"ל⁶ וגה אלכלאץ להם פי מא יעמלוה אן כאן תת«ו»קף
- 5 אמורהם על ידי גוים ויעגנון פי אואני גדד בקדר מא יחל ויכון
- 6 בר ישראל' ידה תערך אלעגין או גיר דלך תם אן לא בד לכל בר ישראל'
- 7 מע כון הדא אלרקאק מן מצה משומרת יאכל מנהא הל להם
- 8 פסחה פי «אכל דל» כון דלך על ידי גוים זריזין וישר' פקט
- 9 יקד אלנאר יערפנא סיידנא וגה אלכלאץ פי דלך ליעמל עליה
- 10 אלגואב אמא חקיקה אלואגב אדא עמל אלגוים מן אלמצה מא
- 11 יגוז לנא אכלה מן עמלהם וקאם פי נפוסנא אלסלאמה מן חשש
- 12 חימוץ וסלם לישראל' שימור מא יגב עליהם אכלה ליס פי דלך
- 13 גנאח וליס נעלם מן חרם דלך ואלזם כל אנסן מן ישראל' אן יעמל

5 צ"ל יתולוא.

6 זוהי ודאי תוספת של המעתיק.

- 14 פי דארה אי שי כרה ממא יתולאה אלגויס מן דלך אדא גרי
 15 כהלכתו אלא אן בלג אלאמר פימא יעמל פי אלדור אלי אן ילחקה
 16 תפריט כתיר ויגב אן ינט'ר אלדי חרמה ומנע מן אגלה פאן כאן צחיחא
 17 אמתתל קולה ומא ערפנא פי דלך מא לנא פיה כלאם אלא קול אלסאיל
 18 אן קומא מנהם יעגנון תמנין ואזיד ובלג מן אלאמר אן עגנו פי אלדור
 19 אכתר מן הדא אלשיעור ואלתמנין אלמדכורה פי אלמסלה לא נעלם כם

דף 33

- 1 זונהא ומעולנא פי דלך עלי מא פי אלתלמוד וכמה שיעור עיסה
 2 וְכֵלֶף ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה ור' נתן ואלדי יתחקק
 3 פי אלחנטה אמ' רב קבא מגלונאה לפיסחא וכן לחלה והא אנן
 4 תנן חמשת רבעים ועוד קמח חייבין בחלה אמרי קבא
 5 מגלונאה קאיי אהאיי שיעורא ואמא נחן פי סומנא אל
 6 אסתט'האר באלתנקיץ כקר' אמ' ר' יוסף הני דידן נהגן למיפא
 7 קפיזא קפיזא וליס הו הדא אלקפיץ אלמערופ בל הו שי דון קבא
 8 מגלונאה לקו' פי אלתלמוד אמר ליה אביי מאי דעתך לחומרא
 9 חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקעא ליה מחלה אמ'
 10 ליה עבדן כר' אליעזר דתנן ר' אליעזר אומר הרודה ונותן
 11 לסל והסל מצרפן לחלה ועלי קול רב קבא מגלונאה מצ'ת
 12 אלמתניתיין רבן גמל' אומ' שלש נשים לשות כאחת ואופות
 13 בתנור אחד זו אחר זו וזו אחר זו וחכמים אומ' שלש נשים
 14 עסיקות בכצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה
 15 פאמא קול רבן גמליאל פאנה קד אטרח ואמא קול אלחכמים
 16 פשרחה תבדא ואחדה תעגן פאדא אכדת אן תקרצה
 17 רגפאן תכתדי אלתאניה תעגן תקום אלאולה תכבו עגינהא
 18 תקרץ אלתאניה עגינהא פאדא אבתדת אלתאניה תקרץ
 19 עגינהא אבתדת אלתאלתה תעגן ועלי הדא יכון תרתיבה

דף 44

- 1 יקדר כל עגנה הדא אלמקדאר אלדי קד דכרנאה והו כקבא
 2 מגלונאה ועלי דלך שרחו אלחכמים תנו רבנן לשה הי מקטפת
 3 וחברתה לשה תחתיה מקטפת היא אופה וחברתה מקטפת
 4 תחתיה יעני במקטפת אלאולה מקטפת⁷ אלתאניה היא אופה
 5 וחברתה מקטפת תחתיה וחוזרת חלילה כל זמן שעסיקות
 6 בכצק אינו בא לידי חימוץ וליס⁸ תבקא עגינה אלא ופיהא יד

7 מכאן עד סוף התשובה מועתקת בכ"י TS Ar. 18 (1).27 ונתפרסמה על-ידי ש' אסף, תשובות הגאונים, ירושלים תש"ב, עמ' 105 (להלן: אסף).

8 אצל אסף: פליס.

- 7 תעמל פחינ תבתדי אלעגאנה אלאולה תקרץ עגינהא לתתבעה
 8 באלכבו תבתדי אלעגאנה אלתאניה באלעגן לתתבעה⁹ באלתקריץ
 9 ומע אבתדיהא באלתקריץ תבתדי אלעגאנה אלתאלתה באלעגן
 10 וחוזרת¹⁰ חלילה לאן כל עגנה לא תזיד עלי חמשת רבעים
 11 ועוד ואמא ר' עקיבא פאנה לם יעטי שיעור כל קאל אן תתאמל
 12 אלחאל והו קולהם ר' עקיבא אומ' לא כל הנשים ולא כל העצים ולא
 13 כל התנורים שוין תם שרחר אמ' ר' עקיבא דנתי לפני רבן גמליאל
 14 ילמדנו רבנו בנשים זריזות או בנשים שאין זריזות בעצים
 15 יבשים או בעצים לחים בתנור חם או בתנור צונן אמ' לי אין
 16 לך אלא מה ששנו חכמי תאפה תלטוש בצונן ואמא נחן
 17 ואסלאפנא פקד רפענא אלשבהאת ולזמנא תצגיר אלעגינה
 18 ונחדר מא חדרה ר' עקיבא מן עצים לחים ומן תנור צונן
 19 ומא אשבה דלך וליס נערף מא קד אנכר ומנע מן כבו אלגוי

דף 44

- 1 ואלזם אלנאס אלכבו פי מנאזלהם פנדכר פיה תקאנה אן ראינהא
 2 ואן שרחת לנא דלך דכרנא מא ענדנא פיה בתופיק אללה
 3 לירתפק ישרא' מן תרויג אלגויס אדא מצ'א אלשי פי חקה וגמלה
 4 אלאמר לא¹¹ ליש' אן יעגן פי אלעגנה לכבו אלמצה אכתר מן
 5 קבא מגלונאה והו מקדאר חמשת רבעים ועוד ולא יגוז
 6 אן יעגן גוי לכבו אלמצה לישרא' אכתר מן דלך
 7 (ה) וסאלת יגוז לבר ישרא' אן יעקל אלצלאה פי אלסבת אמא
 8 לאסתכראג חק מן כצמה או לילזם אלקעוד מעה ללדין
 9 בעד אלסבת יערפנא סידנא מא אלואגב פי דלך אלגואב ען
 10 דלך אן פעל דלך דו אלחק ברהה מן אלזמאן סומא על¹² ישראל
 11 או תנהיץ' למעאונתה עלי חקה פדלך גאיז ואן לג' ואקאם
 12 עלי מנעה מן אלצלאה ליס לה דלך כל יקהרונה ויצלון ואמא
 13 באלעראק פליס יעלם דלך ולא ילזם אלציבור אקאמה אלחקאיק
 14 ואנמא בית דין יגב עליה דלך ועלי אלציבור אמתתאל מא ירסמה
 15 בית דין מן דכר מן עליה לחק¹³ או¹⁴ בהתראה או בסמאת¹⁵ באל
 16 אנפראז ענה וכדלך כל בלד פיה דיאן ממונה לאקאמה

9 אצל אסף : לתתבעה, וכן עיקר.

10 אצל אסף : וחוזרות, וכן עיקר.

11 כאן נוסף אצל אסף יגוז'.

12 אצל אסף : עלי.

13 אצל אסף : אלחק.

14 אצל אסף : אמא.

15 אצל אסף נוסף כאן : או.

- 17 אלחקאיק אנמא מכאטבה די אלחק מעה דון אלציבור
- 18 (ו) וסאלת קום גרת סנתהם אנה כל יום סבת ומועד ידלגון ללכניסה
- 19 יקראו שי מן אלתילים אלי וקת תגב פי¹⁶ אלצלאה סוא אנה פי עשרת¹⁷
- [ימי התשובה ויום הכיפורים מא / כאנו יקרון מנה שיא פאתא מן אלזמהם תרך דלך ואן ירגעון / יקרון מוצ'ע דלך תלמוד ומשנה והלכות והולא אל קאריין להדא / אל תילים גיר בצירין בדלך ואל בצירין בה כל ואחד מנהם יקרא / פי מרה שי הל יגוז תרך דלך ותכון אל גמאעה סאכתה אלי אן / יקצ'ו הולאי תם אן הולאי אל תלמידים לא יתמכנון מן אל קרא]ה עלין / אלהר על פה וואלי וקת מא יצלח קראתהם נ[...]. פאתת ואל [...]

תרגום:

דף ו א

- 1 (א) שלוחים לקבל לה גיטה מיד בעלה, אין זאת אלא שהעיון במה ששאלת
- 2 האם הדין בזה כמו הדין בשלוחי הבעל להולכה
- 3 היינו שאם יפגוש בהם הבעל ויבטל את הגט בפניהם (הגט בטל), והנה
- 4 אף שהאישה לא תגורש אלא בקבלת השליח את הגט, כבר נקבע לנו
- 5 בעידי הולכה: 'אמר רב נחמן הלכה כרבי בשתייהם' (גיטין לג ע"ב).
- 6 והוא דבריהם: 'אמ' לשנים תנו גט לאשתי יכול לבטל זה שלא
- 7 בפני זה' (גיטין שם).¹⁸ וכמו כן אם אמר למי שלא תגורש האשה אלא
- 8 בקבלתו¹⁹
- 9 הרי הוא במקום אמירתו לה: 'גט ששלחתי לך בטל' (שם לב ע"א). מפני
- 10 שעיקר כל זה
- 11 הוא מאמר המשנה: 'האשה שאמרה התקבל לי גטי צריכה
- 12 שתי כתי עדים שנים שאמרו בפנינו אמרה ושנים שיאמרו²⁰
- 13 בפנינו קיבל וקרע' (שם ו, ב), על פי מה שדייקו בזה. ונשאר העיון
- 14 במאמר האחר: 'אמר לעשרה תנו²¹ גט לאשתי — אחד כותב
- 15 ושנים חותמין, כולכם כתובו, אחד כותב וכולם חותמין,
- 16 לפיכך [אם מת] אחד מהן הרי הגט בטל' (שם סו ע"ב), והנה אם מינתה
- 17 האשה
- 18 שלוחים לקבלה ואמרה להם: 'כלכם קבלו גטי', אין ספק

16 צ"ל פיה.

17 מכאן ועד הסוף על פי כ"י TS Ar. 18 (1).27.

18 ראה רמב"ם, משנה תורה, הל' גירושין ו, יח.

19 הגאון סבור כנראה שהגט חייב להימסר לאשה או לשליח קבלה שלה בפני שני עדים, ואם לא נמסר בפני שנים אין כאן גירושין, ולכן אע"פ שכבר מסר הבעל את הגט לאחד משלוחי הקבלה של האישה בינו לבינו אין כאן עדיין גירושין, והוא יכול לבטל אותו.

20 בגיטין סג ע"ב: 'שאומרים', אך יש גרסאות רבות בדק"ס שבהן כתוב 'שיאמרו'.

21 בגיטין סו ע"ב: 'כתבו ותנו', אך מקורות רבים גורסים כלשון הגאון 'תנו' בלבד.

- 16 שהיא לא תגורש אלא בהגעת הגט לידי כולם. אבל
 17 צריך עיון אם לא אמרה 'כולכם', האם נוהגים מנהג
 18 ההולכה? והעיון: 'איבעיא להו מנה מאי' (שם סז ע"ב) ולא איפשיטא,
 אבל
 19 יש לנקוט בחמור יותר. אולם מה שיעשה לכתחילה הוא כמו שהחליט
 ראבא

דף ו

- 1 במה שהתקין רב יהודה בגיטא ד'כולכם כתובו כל חד מינכון
 2 חתומו כל תרין מנכון אוכלו כל חד מינכון' (שם סז ע"ב).²² (ב) ושאלת
 סעודת
 3 אירוסין שאסורה היא במועד, היא זו שעושה אבי הארוסה
 4 לארוס או מה שעושה הארוס לאבי הארוסה? כי כבר הורה אחד מן
 5 החכמים שזו וזו אסורות במועד. יודיע לנו אדוננו מה נכון
 6 בזה. התשובה: כבר מצאנו במשנה שהסעודה אשר נעשית
 7 בבית החותנים אחרי האירוסין, שהחתן מוזמן אליה, נקראת סעודת
 8 חתן. ואלו דבריהם: 'השולח סבלונות לבית חמיו ושולח שם מאה
 9 מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו כדינר אין נגבין, לא אכל
 10 שם סעודת חתן הרי אילו ניגבין' (ב"ב קמו ע"א). היא ממה שנאמר בו:
 'תא שמע
 11 דתונא דבי שמואל מארסין ואין כותבין ואין עושין סעודת
 12 אירוסין שמע מינה' (מועד קטן יח ע"ב).²³ ואמרו גם כן: 'סעודת אירוסין
 רשות
 13 דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר מצוה ואמר²⁴ רב חסדא מחלוקת
 14 בסעודה שנייה אבל בסעודה ראשונה דברי הכל מצוה' (פסחים מט ע"א).
 15 ובמשנה: 'ולאכל סעודת אירוסין בבית חמיו' (שם ג, ז). (ג) ושאלת
 16 איש שהעידו עליו עדים שהם היו שוכבים ועמדו ומצאו אותו
 17 ובידיו סכין וראובן מוטל הרוג, אמרו לו מי הרגו
 18 את ההרוג הזה? אמר להם אני, ונלקח ונמסר לסולטאן והושם

22 העיטור מביא בשם גאון את הדברים דלהלן: 'וכתב גאון דבטר תקנה אי אמר סתם ולא אמר כולכם כתובו ע"פ שאינו במעמד כולן כשר וכן חתומו סתם אין עליהן לחתום אלא שנים וכן הוליקו עד דאמר כולכם כתובו וכולכם חתומו והאי דאתקון עצה טובה קמ"ל כדי שלא יבא לידי מחלוקת' (מובא באוצה"ג, גיטין, סימן שעג, עמ' 151).

23 בגמרא המודפסת: 'מארסין אבל לא כונסין ואין עושין סעודת אירוסין ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו שמע מינה'.

24 בגמרא המודפסת: והשתא דאמר.

דף א2

- 1 בכלא ונתחייב מיתה בדיני הגוים. האם מותר לבר ישראל
 2 לחלצו מיד הסולטאן? או מפני שזה טיבו דינו
 3 מן השמים להימסר למלכות, נשאיר אותו במצבו, מפני שאנו
 4 לא התרנו למסור אותו לסולטאן אלא בנו של ההרוג מסרו אליו.
 5 יודיענו אדוננו מה הדין בזה? התשובה: אתה, יעזור לך ה',
 6 יודע שלא הותר להרוג את המחויב מיתה אלא לסנהדרין²⁵
 7 שיש לה תנאים מיוחדים,²⁶ ולאחר שיהיו בה מחייבין ומזכין,
 8 שאפילו אם הסכימו כולם לחייבו לא יותר להם להרגו,²⁷ ואיך
 9 יחויב אדם זה למיתה? והודאתו אינה משפיעה בזה כלל,²⁸
 10 כי המעשה (תלוי) בדברי שני עדים. ואתה יודע כי העדות הזאת
 11 הנזכרת לא תועיל כלום,²⁹ ויודע אתה את דבריהם: 'כיזצד'³⁰ מאימין³¹ על
 12 עידי נפשות' (סנהדרין לו ז). ושהם ממה שנאמר להם: 'שמה תאמרו מאומד
 13 ומשמועה עד מפי עד מפי אדם נאמן שמענו(שם). ונתפרש:
 14 'כאיזצד מאומד שמה כך ראיתם אדם שרץ אחר
 15 חבירו להרגו ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו ודם מטפטף
 16 והרוג מפרפר אם כך ראיתם לא ראיתם כלום' (שם לו ע"ב). ואתה יודע
 17 מה סיפר שמעון בן שטח בזה,³² ולכן אסור למי שיכול לחלץ
 18 את האיש הזה מן המלכות להימנע מכך. ובאשר לדבריהם:
 19 מי שנתחייב הריגה נמסר למלכות,³³ זה בידיו ה' יתעלה,

דף ב2

- 1 כך שלא ימצא מי שיכול לחלצו. ואתה הרי יודע שבגלות
 2 לא נהרג מי שנתחייב מיתה, אלא עושים את כל הניתן לעשות כדי לחלצו
 3 כמו (שנזכר) בתלמוד: 'כיהא דבר חמא קטל נפשא אמ' ליה

- 25 משנה סנהדרין ב, א.
 26 כגון שבית המקדש קיים ובית הדין הגדול יושב בלשכת הגזית (רמב"ם הל' סנהדרין יד,
 יא-ג).
 27 ראה סנהדרין יז ע"א; אוצה"ג סנהדרין, סימן רעו, עמ' קמא; רמב"ם הל' סנהדרין ט, א.
 28 מפני שאדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע, כלומר אין הודאתו של האדם יכולה
 לשמש עדות כנגדו ומכוחה ניתן להלקותו או להמיתו. ראה א' קירשנבאום, הרשעה עצמית
 במשפט העברי, ירושלים תשס"ה.
 29 ראה ש' אסף, 'חמש עשרה תשובות קצרות לרב נטרונאי', גנוזי קדם, ד, ירושלים תרץ, עמ'
 100-99: 'אבל מי שהרג נפש בעדים מנדין אותו עד שימות בנדויו ומי שבא מאליו לבית דין
 ואמ' הרגתי את הנפש חיללתי שבתות אין מנדין אותו ולא מלקין אותו על פי עצמו'.
 30 על צורה זו ראה: ש"י פרידמן, 'מסכת עבודה זרה, כ"י ניו יורק: כתב יד שהועתק בשני
 שלבים', לשוננו, נו (תשנ"ב), עמ' 371.
 31 בסנהדרין שם נוסף 'את העדים'.
 32 סנהדרין לו ע"ב.
 33 סנהדרין לו ע"ב.

- 4 ראש גלותא לרב אחא³⁴ בר יעקב פוק עיין במילתיה או ודאי
- 5 קטל איכחיה³⁵ אתו³⁶ שהדי אשהידו ביה דודאי קטל' (שם כז ע"א). ולא
- 6 דן אותו למיתה (בגלל) שהוא הרג, אלא 'איכחיה',³⁷ וכאשר בא מי
- 7 שמסר עדות על העדים שהם גנבו והחליש בכך את עדותם, ובזה
- 8 נחלקו ר' מאיר ור' יוסי,³⁸ אשר נהג בחמלה וחילץ אותו מפני שלולי זאת
- 9 לא היה מקבל ממנו מה שהוא קיבל בשבילו, ואלו דבריהם: 'קם בר חמא
נשקיה
- 10 אכראעיה וקבליה לאכרגיה דכוליה שנייה' (שם). (ד) ושאלת
- 11 אנשים שבעירם נתפשט המנהג שלפני הפסח יביאו גוים
- 12 שיאפו להם מצות בתנור והם מתעסקים בלישתו להם
- 13 וישראל מבעיר את האש, אבל אינם מאפשרים לישראל שיהיה ידו
- 14 בבצק כל עוד הם עורכים אותו. ועוד אנשים מהם היו
- 15 לשים 'תמנין' ויותר, והיו מוצאים מנוחה רבה (עד) שבא
- 16 מי שאסר זאת, וחייב שכל אחד יאפה בביתו וזה גרם לכך
- 17 שלשו בבתים יותר מן השיעור הזה, והגיע מעניינם
- 18 שהם לשו וערכו, וכמו כן הבעירו את האש, ונגרם להם
- 19 בזה הפסד רב, מכיוון שלא עמדו בזה עם מה שנצטוו בו מצרכי

דף 3א

- 1 החג. ומהם מי שאינך רואה שנוגעת בדבר בידיה כדי שלא ייפגם
- 2 תכשיטה, סופו של דבר, הם אינם זריזין ולא מבינים באפייה הזאת
- 3 והגויים, הרי זוהי מלאכתם, ובזמן קצר הם מספיקים הרבה מן הבצק.
יודיענו
- 4 אדוננו גאון זצ"ל את האופן שבו יינצלו כמה שיעשוהו, אם ענייניהם יהיו
תלויים
- 5 על ידי גוים, וילושו בכלים חדשים בשיעור המותר ותהיה ידו
- 6 של בר ישראל מהפכת את הבצק או כיוצא בזה. ועוד בהיות המצות הללו

34 בגמרא המודפסת: 'אבא'. הגירסה הנכונה היא כמו בכתב היד שלפננו, ראה ח' אלבק, מבוא לתלמודים, ירושלים תשכ"ט, עמ' 213, הערה 128; י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תשכ"ד, א, עמ' 46.

35 בגמרא שם: 'ליכחיהו לעיניה'. ח"צ טויבש הביא באוצה"ג, סנהדרין, סימן תפו, עמ' רכ, הערה 58, שלושה פירושים של הגאונים למילה 'ליכחיהו': להרוג אותו בהכאה, להכהות את עיניו, תשלום ממון. בתשובות הגאונים (מהד' א"א הרכבי), ברלין תרמ"ז, סימן שס, עמ' 182-183: 'פוק עיין בדיניה ואו קטל ליכחיהו'. א' קירשנבאום ראה בעונש הזה של פגיעה בעיניים חידוש מהפכני בתולדות דיני העונשין בישראל; ראה: א' קירשנבאום, 'עונשי גוף שלאחר חתימת התלמוד', מאזני משפט, ד (תשס"ה) עמ' 724-742.

36 בגמרא שם נוסף: תרי.

37 ראה לעיל, הערה 20.

38 הם נחלקו במי שנפסל בדיני ממונות אם הוא פסול להעיד גם בדיני נפשות או לא. ר' מאיר סובר שכן, ונפסקה הלכה לפיו מפני שיש סתם משנה התומכת בעמדתו.

- 7 ממצה משומרת שבר ישראל אוכל ממנה, האם יש להם
 8 היתר (לאכול זאת), כשנעשו על ידי גוים זריזין וישראלי מבעיר
 9 את האש בלבד. יודיע לנו אדוננו אופן ההיתר בזה כדי לנהוג לפיו.
 10 התשובה: אשר לאמיתת הדין, אם הכינו הגויים מן המצה מה
 11 שמותר לנו לאכול ממעשיהם, ואנו בטוחים מפני חשש
 12 חימוץ, ונמסר לישראל שימור מה שמחויבים הם לאוכלו, אין בזה
 13 חטא, ואין אנו יודעים מי שאסר זאת וחייב כל איש מישראל שיעשה
 14 בביתו איזה דבר מאס ממה שמתעסקים בו הגויים בזה, אם נעשה
 15 כהלכתו, עד שהגיעו הדברים לידי כך שמה שנעשה בבתיים, נעשה
 16 בהפסד רב. וצריך להתבונן מי שאסרו ומנע בגללו, שאם נכון הוא
 17 לציית לדבריו. ואין אנו יודעים בזאת, מה שיש לנו בו מה לומר, אלא דברי
 השואל
 18 שאנשים מהם לשים 'תמנין' ועוד, וזה גרם לכך שלשו בבתיים
 19 יותר מן השיעור הזה. אין אנו יודעים את משקל ה'תמנין' שנזכרו בשאלה

דף 33

- 1 אבל אנו סומכים בזאת על מה שמצוי בתלמוד, וכמה שיעור עיסה,
 2 ונחלקו ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה ור' נתן ומה שנתאמת לנו
 3 בקשר לחיטים: 'אמ' רב קבא מגלונאה³⁹ לפיסחא וכן לחלה והא אנן
 4 תנן חמשת רבעים ועוד קמח חייבין בחלה אמרי קבא
 5 מגלונאה קאיי אהאיי שיעורא' (פסחים מח ע"א). אבל הזהירות מטילה
 עלינו
 6 את ההפחתה כמו שאמרו: 'אמ' ר' יוסף הני דידן נהגן למיפא
 7 קפיזא קפיזא' (שם מח ע"ב). ואין זה ה'קפיץ' הידוע אלא הוא דבר פחות
 מ'קבא
 8 מגלונאה' לדבריהם בתלמוד: 'אמר ליה אביי מאי דעתך לחומרא
 9 חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקעא ליה מחלה אמ'
 10 ליה עבדן כר' אליעזר דתנן ר' אליעזר אומר הרודה ונותנן
 11 לסל והסל מצרפן לחלה' (שם). ולפי דברי רב: קבא מגלונאה נקבע
 12 במשנה: 'רבן גמל' אומ' שלש נשים לשות כאחת ואופות
 13 בתנור אחד זו אחר זו אחר זו וחכמים אומ' שלש נשים
 14 עסיקות כבצק אחת לשה ואחת עורכת⁴⁰ ואחת אופה' (שם).
 15 ברם דברי רבן גמליאל נדחו. ופירוש דברי חכמים

39 בגמרא המודפסת 'קבא מלונאה', רב צמח גאון פירש: 'עיר ששמה מגלו והיא ששורי בה
 חוני המעגל זכרו לטוב' (אוצה"ג, פסחים, חלק הפירושים, סימן סב, עמ' 147).

40 הברייתא הזאת מובאת בתוספתא פסחים ג, ח, ושם הגירסה 'מקטפת': ראה דברי ש' ליברמן,
 תוספתא כפשוטה, ניו יורק תשכ"ב, ד, עמ' 521.

- 16 כך: ⁴¹ תתחיל האחת ללוש וכאשר תתחיל לערוך אותו
 17 לכיכרות, תתחיל השנייה ללוש, ו(כאשר) הראשונה תתחיל לאפות את
 בציקה,
 18 השנייה תערוך את בציקה, וכאשר השנייה מתחילה לערוך את
 19 בציקה, מתחילה השלישית ללוש, ועל פי זה יהיה הסדר:

דף 4א

- 1 מעריכים כל עיסה לפי השיעור שכבר הזכרנו אותו שהוא, 'כקבא
 2 מגלונאה' ועל זה פירשו החכמים: 'תנו רבנן לשה הי מקטפת
 3 וחברתה לשה תחתיה מקטפת היא אופה וחברתה מקטפת
 4 תחתיה' (פסחים מח ע"ב). כלומר ב'מקטפת' הראשונה מקטפת, השנייה
 היא אופה
 5 וחברתה מקטפת תחתיה, וחוזרת חלילה כל זמן שעסיקות
 6 בכצק אינו בא לידי חימוץ, ואין בצק שאין בו יד
 7 עוברת, וכשמתחילה הלשה הראשונה לערוך את בציקה לעשות אחריו את
 8 האפייה תתחיל הלשה השנייה ללוש לעשות אחריו את העריכה,
 9 וכאשר תתחיל בעריכה, תתחיל הלשה השלישית ללוש
 10 וחוזרת חלילה, מפני שכל עיסה לא תהיה יותר על חמשת רבעים
 11 ועוד, ⁴² אולם ר' עקיבא אינו נותן שיעור אלא אמר שיש להתבונן
 12 בנסיבות, ואלו דבריהם: 'ר' עקיבא אומ' לא כל הנשים ולא כל העצים ולא
 13 כל התנורים שוין' (פסחים שם). אחר כך פירשו: 'אומ' ר' עקיבא דנתי לפני
 רבן גמליאל
 14 ילמדנו רבנו בנשים זריזות או בנשים שאין זריזות בעצים
 15 יבשים או בעצים לחים בתנור חם או בתנור צונן אמ' לי אין
 16 לך אלא מה ששנו חכמ' תאפה תלטוש בצונן' (שם). ⁴³ אבל אנו ואבותינו
 17 הסרנו את הספקות וחייבנו להקטין את שיעור העיסה
 18 והזהרנו מה שהזהיר מפניו ר' עקיבא, מן עצים לחים ומן תנור צונן
 19 וכיוצא בזה, ואין אנו יודעים על שום מה גינה ואסר את אפיית הגוי

41 באותו אופן פירש הרי"ף לפסחים מח ע"ב, מהד' נ' זק"ש, ירושלים תשכ"ט, עמ' ריא: 'וחכמים אומר' שלש נשים עסוקות בכצק אחת לשה בתחלה וכשמתחלת לערוך מתחלת חברתה ללוש וכשמתחלת הראשונה לאפות והשנייה לערוך מתחלת השלישית ללוש, וכן פירש המאירי לפסחים כאן, מהד' י' קליין, ירושלים תשכ"ד, עמ' קעב. אבל רשב"ח פירש באופן אחר לגמרי: 'שאפיית מצה צריכה שלוש נשים אחת לשה ואחת עורכת חלות ואחת אופה' (ראה: ש' אסף, תשובות הגאונים, ירושלים תש"ב, עמ' 15) ובאותו אופן פירש רס"ג (ראה: ארצה"ג, פסחים, סימן קנה, עמ' 62).

42 רש"י לפסחים מח ע"ב לא גרס 'ועוד', אבל ר"ת בתוספות לפסחים שם, ד"ה חמשת, גרס 'ועוד'.

43 ראה דברי י"ג אפשטיין (לעיל, הערה 24), עמ' 1040-1041. על המילה 'תפח' או 'תאפה' ראה דברי ח' אלבק, ששה סדרי משנה, סדר מועד, ירושלים תשי"ט, עמ' 447.

דף 4ב

- 1 וחייב את האנשים לאפות בכתיהם עד שנוזכיר בזה אם תראה לנו.
 2 ואם תפרש לנו זאת נאמר מה שיש עמנו בזה בעזרת ה'⁴⁴
 3 כדי שיפיקו ישראל תועלת מזריות הגוים אם נעשה הדבר כהלכתו. כללו של
 4 דבר, לא [יותר] לישראל ללוש עיסה לאפות מצה יותר
 5 מקבא מגלונאה והוא שיעור חמשת רבעים ועוד, ולא יותר לגוי
 6 ללוש לצורך מצה של ישראל יותר מזאת.
 7 (ה) ושאלת האם מותר לבר ישראל לעכב את התפילה בשבת כדי
 8 להוציא את המגיע לו מידי יריבו, או לחייב לשבת עימו לדין
 9 לאחר השבת. יודיענו אדוננו מה הדין בזה. התשובה על זה:
 10 אם עשה זאת בעל הדין במשך זמן מה לשם הטלת תפקיד (השיפוט) על
 ישראל
 11 או כדי לעזור לעזור לו בדינו, הרי זה מותר, ואם התעקש
 12 והתמיד למנוע אותו מן התפילה, אין לו זכות לזאת אלא יכפו עליו ויתפללו,
 ברם
 13 בעיראק אין זה מוכר, ואין הציבור מחויב להוציא את האמת אל האור
 14 אלא בית הדין מחויב בזה, ועל הציבור לציית למה שפוסק
 15 בית הדין בהזכרת מי שעליו הדין אם בהתראה או בחרם בהפרדות
 16 ממנו. וכן בכל עיר שיש בה דיין ממונה להוציא את האמת
 17 אל האור, אין בעל הדין טוען אלא בפניו, לא אל הציבור.
 18 (ו) ושאלת אנשים שנהגו בכל יום שבת ומועד לקרוא תהילים בעוד לילה
 בבית הכנסת
 19 עד שיגיע זמן התפילה חוץ מעשרת⁴⁵ נימי התשובה וכיום הכיפורים לא היו
 קוראים ממנו דבר, ובא מי שאילץ אותם לעזוב (מנהג זה) וללמוד מעכשיו במקום
 זה תלמוד ומשנה והלכות, ואלה הקוראים את התהילים, אינם בקיאים בזה,
 והבקיאים בו כל אחד מהם לומד ב(כל) פעם דבר. האם יותר לעזוב (מנהג) זה,
 והאם הציבור צריך לשתוק עד שאלו גומרים? ועוד: התלמידים הללו אי אפשר
 להם ללמוד [...] על פה, ועד הזמן שתתכן קריאתם (בספר) הרי כבר עבר זמנה
 [...]

44 במקור: בתופיק אללה. כ"י TS G 248 (לעיל, הערה 1) חוזר הביטוי: אלגואב ובאללה
 אלתופיק. בכתיב שלפנינו חסר, ואפשר שהיא שם תוספת של המעתיק, או השמטה כאן.
 ר' יוסף ראש הסדר למשל רגיל היה להשתמש בנוסחה זו, ראה מ"ע פרידמן, 'התנגדות
 לתפילה ולמנהגי תפילה ארץ-ישראלים בשאלות ותשובות שמן הגניזה', כנסת עזרא (לעיל,
 מבוא, הערה 4), עמ' 89, הנ"ל, 'על שו"ת הראב"ם ובני דורו שמן הגניזה', בר אילן, כו-כז
 (תשנ"ה), עמ' 274.

45 מכאן ועד הסוף על פי כ"י TS Ar. 18 (1).27